

Är anonyma tentamina objektiva och rättvisa?

Mats Daniels, Uppsala universitet; Ann-Marie Pendrill, Göteborgs universitet

INLEDNING

”Anonyma tentor är just nu en av de hetaste trenderna i högskole-Sverige” skrev Svenska Dagbladet i mars 2008 (http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_964731.svd)

Frågan har under några år drivits av studentkårerna, men verkar i de flesta fall ha införts av universitetens och högskolornas ledning utan diskussion och förankring i lärarkåren och utan analys av relationen mellan fördelar och nackdelar eller plan för utvärdering. På hemsidorna hittar man oftast bara en detaljerad beskrivning om hur det praktiskt ska gå till. I några fall hänvisas till en likabehandlingsplan eller motivering i stil med att ”De fördelar man tycker sig se är ökad objektivitet och rättssäkerhet i examinationen.”

Att kvinnor och män i många sammanhang bedöms olika är väldokumenterat. Det finns studier som visar på att identiska texter systematiskt har bedömts olika beroende på om det var en man eller kvinna som rättaren trodde sig bedöma. Studenter för ibland fram farhågor om att de kommer att bli bedömda ofördelaktigt om de ställt frågor eller om de framfört kritiska synpunkter mot läraren. Här handlar det om att det ställs fullt rimliga krav på rättvisa. Näraliggande är också att anlita honnorsordet ”kvalitet” i sammanhanget eftersom det naturligtvis inte är förenligt med hög kvalitet att en tentands kön eller etnicitet påverkar dennes tentamensresultat.

Vi saknar djupare analys av omfattningen av de problem systemet förväntas lösa och hur väl anonymisering av tentander verkligen ger önskat resultat. Inte någonstans har vi sett en diskussion om huruvida de föreslagna åtgärderna är den bästa resursanvändningen för att mildra problemen. I ett försök att fördjupa diskussionen skrev vi en debattartikel i Universitetsläraren (Daniels och Pendrill 2008). Vi bad vi att få genomföra en spontansession under konferensen om högre utbildning i maj 2008. Som förberedelse för sessionen fick vi också möjlighet att genomföra en enkät bland

deltagarna som delades ut i anslutning till en av plenarsessionerna. Vi presenterar här resultaten av denna enkät, diskussionerna och en kort analys.

ENKÄT OCH SPONTANSESSION

Lärares syn på anonym rättning av skriftliga tentamina

Hur ser lärare på frågan om anonyma tentamina? Enkäten omfattade frågor om lärares syn på anonyma tentamina, synen på tentamensrättning i allmänhet och erfarenhet av anonym rättning. Vi frågade också om vilka strategier man tillämpar för att avgöra poäng i gränsfall och hur man bedömer svar från tentander som inte har svenska som modersmål. Totalt svarade 59 av deltagarna på enkäten, de flesta med många års erfarenheter som högskolelärare. De flesta av enkätsvaren innehöll utförliga kommentarer på flera av frågorna.

Nitton av deltagarna var mycket positiva, 5 på en skala 1-5, med argument som ”rättvisa”, ”rättssäkerhet”, ”alla bedöms på samma sätt”, ”endast fördelar” ”I princip bara fördelar - vid tentamen är det ju tentan som ska bedömas och inte studenten, vilket annars är lätt att ledas till att göra.” Ett svar nämnde också fördelen ”Undviker onödiga misstankar”. Tre av svaren lyfte fram ökad administration som en nackdel med kommentarer som ”Kostnads-effektivt?”, ”Lite mer arbete i början för att få igång ett bra system”. Tre svar påpekade att fullständig anonymitet är omöjlig:

- ”Det blir inte 100% anonymt om du känner studenterna. Du kan genom att se hur en student skriver och uttrycker sig se vilken studenten är.”
- ”Stilen kan kännas igen i mindre grupper.”
- ”Tar bort - till viss del - känslomässiga bedömningar”.

De som angav ”5” i synen på anonym rättning hade i genomsnitt tretton års erfarenhet som lärare på universitet/högskola.

De femton deltagarna som svarade "4" hade i genomsnitt tjugotre års lärarerfarenhet. Nio svar anger fördelen "rättvisa" t.ex. "Saklig bedömning av lärandemålen, mindre risk för att irrelevanta faktorer påverkar bedömningen". Tre svar lyfter fram "Upplevd känsla av opartiskhet/rättvis i rättningen från studentperspektiv". Fyra svar nämnde ökad administration som en nackdel, t.ex.

"Praktiska problem i kurser där flera ex. uppgifter ska vägas ihop till ett kursbetyg." Ett av svaren föreslår som alternativ: "För "jämnare" rättning är ett examinatorsmöte viktigare." Två svar påpekade t.ex. att fullständig anonymitet är omöjlig, t.ex. "Man känner igen några studenter på handstil, språk mm". Bland svaren i denna grupp fanns även flera andra kommentarer om nackdelar. Tre svar betonar betydelsen av en helhetsbedömning, t.ex.

- "Å andra sidan är det vid vissa tentor mycket viktigt att se en helhet av studenten."
- "När helhetsbedömning görs är det en fördel att veta mer än bara antalet poäng på en tenta."

Två av svaren påpekar risken för att skriftlig examination kan få större betydelse, t.ex.

- "Nackdel: inte möjligt i alla typer av examination (ex. vissa former av kontinuerlig examination). Finns viss risk för att studenternas önskan att ha anonyma tentor leder till att lärarna använder traditionella examinationsformer. Vi vill inte ha mer sluttentor bara för att de är lättare att anonymisera."

Arton deltagare svarade "3" på frågan om sin syn på anonym rättning. De har i genomsnitt arton års lärarerfarenhet. Elva av dessa svar nämner fördelen rättvisa eller att slippa påverkas av sin kännedom om studenter. Två svar nämner "studenternas upplevelse av säkerhet" och tre svar att fullständig anonymitet är omöjlig. I denna grupp är det åtta svar som på olika sätt anger att "tentanden avpersonifieras - på gott och ont", t.ex.

- "Fördel och nackdel är just att man inte vet vem."
- "Den helhetsbild jag har av studenten "stör" inte min rättning samtidigt som det kan vara en nackdel. Ibland kan en bedömning

man gör stöddas av en helhetssyn på den enskilda personen."

- Fördel att läraren inte förblindas av förkunskaper/fördomar om studenten. Nackdel: Samma sak: ibland *behövs* dessa förkunskaper för att rätt förstå studenternas svar!!!
- I dessa svar betonas återigen helhetsbedömningen.

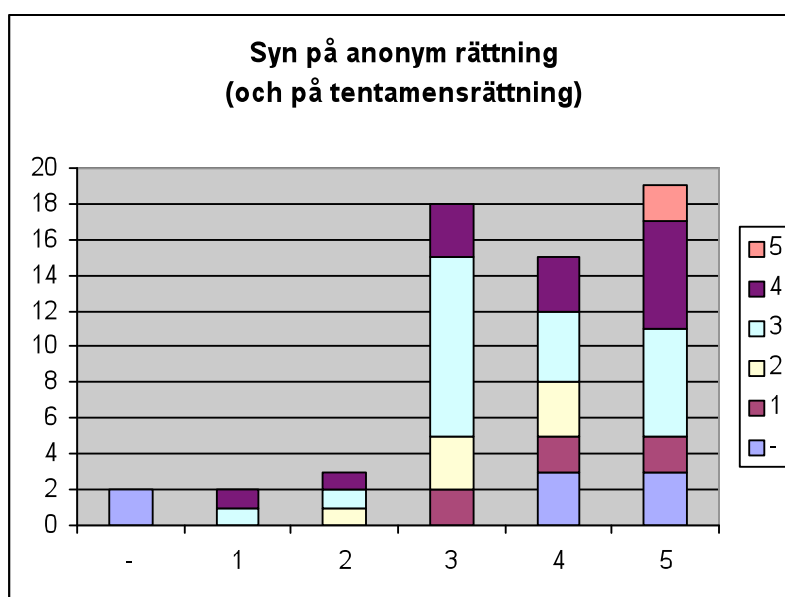
Ett par svar betonar också att "Skriftlig sals-tenta är dock bara en del av examinationen. Vid t.ex. muntlig tenta är anonymitet omöjlig och oönskad." Bland dem som svarat "3" på sin syn på anonym rättning finns också några andra typer av kommentarer:

- "Nackdel: Det kan vara svårt att följa upp och "rätta till" felaktiga svar och kunskapsluckor när man inte vet vem som svarat på ett visst sätt."
- "Jag rättar "hårdare" (kan vara en nackdel för studenterna)." "Byråkratiserar processen. Förtar examinatorns legitimitet."
- "Skriftlig tentamen är inget enhetligt begrepp varför det blir svårt att ge något enhetligt svar på frågan."

Fem av de inlämnade svaren var negativa eller mycket negativa till anonym rättning. De skriver t.ex.

- "Jag ser endast nackdelar. Det viktigaste argumentet är att det underminerar examinatorns suveränitet och legitimitet. Examinators uppdrag är att kunna utföra relevanta bedömningar - punkt."
- "Alla kunskaper (som mäts) bärs av levande subjekt med förmågor som "bär" det som mätes. I ingen annan situation är anonymitet intressant än då man inbillar sig att man är rättvis då man bortser från någons levande personlighet."

I Figur 1 på nästa sida visas fördelningen av svar på frågan om syn om anonym rättning av skriftliga tentamina. I diagrammet visas också hur lärare uppfattar tentamensrättning som arbetsuppgift.

Figur 1: Lärares syn på anonym rättning av skriftliga tentamina på en skala 1-5 där 1 är "mycket negativt" och 5 "mycket positivt". På varje stapel visas också hur de som svarat ser på tentamensrättning i allmänhet.

Orättvisor vid rättning av skriftliga tentamina?

Vi valde att inleda spontansessionen med att be deltagarna berätta om tillfällen då man - som lärare eller student - upplevt orättvisor vid rättning. Ett exempel som tog upp av deltagarna var att man ibland upplever att en student som fått en lägre poängsumma varit bättre än en student med högre poäng. Ett annat exempel är att tentamina kan vara olika svåra vid olika skrivningstillfällen. Några deltagare konstaterade att studenter med annat modersmål än svenska ibland missgynnas. En studierektor berättade att det är relativt vanligt att studenter klagat på dålig rättning - men hade aldrig varit med om att studenterna klagat på bristen på anonymitet.

Ett par av lärarna berättade om svårigheterna att vara helt rättvis under rättning av ett stort antal tentamina. Eftersom lärare är medvetna om dessa svårigheter används olika strategier för att så långt som möjligt uppnå rättvis rättning. Någon angav t.ex. att man, för att försäkra sig mot "glidande bias", i efterskott går tillbaka och kontrollerar rättningen av var tionde tenta. I enkäten svarade lärare på en fråga om vilka strategier de använde för att

besluta om poäng i gränsfall. Svaren var i form av markering av olika alternativ: Försöker göra en tydligare bedömningsinstruktion / Om studenten är nära en gräns - justera så att slutresultatet inte hamnar på poängtalet precis under gränsen / Gör en helhetsbedömning av tentamen / Gör en helhetsbedömning av studenters prestationer under kursen / Diskuterar bedömningen med någon annan lärare / Annat. Vad? I genomsnitt hade 2.7 alternativ markerats.

Enkäten innehöll också en fråga om hur bedömningen av skriftlig tentamen påverkas av att studenten har annat modersmål än svenska. De flesta angav att de försöker bedöma det som sägs, inte hur det sägs - om det inte just är språket som skall bedömas. Några påpekade att frågan är mycket mer komplex än bara tentamensbedömning.

Studentuppfattningar

Vid sessionen deltog två kåraktiva studentrepresentanter. De har i flera ärenden kommit i kontakt med studenter som upplevt sig som kränkta och ser anonyma tentamina som ett sätt att komma tillrätta med det. Studentrepresentanterna anser att anonymisering inför

rättandet leder till en generell rättvisare bedömning. Man ser det som ett kvalitetskrav att bedömaren vid rättning av skriftliga tentamina inte skall veta vem som svarat. Man ser inga problem med att det genomförs (bortsett från smärre administrativa problem). Man anser inte att det behövs ytterligare analys innan det införs. Helhetsbedömning skall göras efteråt av examinator där andra slags bedömning vägs in, även om de är av mer subjektiv karaktär än rättning av skriftliga tentamina. Detta ses inte som problematiskt. De närvarande studenterna har getts tillfälle att kommentera denna beskrivning, men inte haft invändningar mot den.

DISKUSSION

Ur enkätsvaren ser vi att de flesta lärare är positiva till införandet av anonyma tentamina, med hänvisningar som ligger i linje med följande uttalande

”Det är mer rättssäkert för studenterna och som lärare behöver jag inte bli misstänkt för att behandla någon orättvist” (Harriet Axelson, prorektor på Malmö högskola, i SvD 12 mars 2008)

Möjligen med en viss oro för ökad administration. Många av svaren stannar där, medan andra framför farhågor även av helt annan karaktär. Vi anser att införandet av anonyma tentamina förtjänar en djupare diskussion bland både lärare och studenter. I enkäten frågade vi efter synpunkter på ”anonyma tentamina”, utan att använda den mer exakta formuleringen ”anonym rättning av skriftliga tentamina”. Ett par av enkätsvaren gav oss anledning att tro att den som svarat uppfattat frågan bokstavligt. Vi ser detta som ett tecken på att diskussionerna på lärosätena inte förts på ett sätt som nått alla lärare.

Eftersom frågan om anonyma tentamina under längre tid drivits av studentkårerna kan de kåraktiva studenternas synpunkter under spontansessionen betraktas som relativt officiella. Samtidigt noterar vi att ingen av oss har hört krav på anonyma tentamina från våra egna studenter. När vi tagit upp frågan har vi ofta fått väldigt förvånade reaktioner. Studentbarometern 2006 vid Göteborgs

universitet innehöll frågor om anonyma tentamina - vid vissa institutioner där det ännu inte införts, svarade många studenter att anonyma tentamina användes och att de var nöjda med det.

Vilka blir konsekvenserna av anonymisering? En lärare angav ”Jag rättar ”hårdare”. Visst stöd för att detta kan vara vanligt återfinns i en studie från Sydafrika (Shay och Jones, 2006), där andelen underkända studenter ökade betydligt efter anonymisering. Detta kan möjligen bero på att examinatorena i högre grad än annars gör sina bedömningar på **hur** ett svar är formulerat. Ett av enkätsvaren speglar en osäkerhet: ”Känner mig tveksam till det p.g.a. svårigheterna att överblicka nackdelarna.” En av deltagarna berättade att man på ett lärosäte förbjudit lärare att besöka tenterande studenter. Vi ser detta som en ett exempel på hur ett oreflekterat drivande av anonymisering kan få allvarliga negativa konsekvenser för genomförandet av examination och samtidigt förta examinators legitimitet.

I ett svar på vår debattartikel skriver Rosenberg och Lindkvist (2008), som representanter för SFS att tentamensformer, liksom bilmodeller utvecklas, och att anonymisering är en del av denna utveckling. Vi anser däremot att utvecklingen bör gå i annan riktning. Högskolelagen 1977 föreskrev att ”All utbildning ska främja de studerandes personliga utveckling.” Liknande formuleringar förekommer i många lärosätes målbeskrivningar. Det framtida arbetslivet och samhället efterfrågar många olika förmågor hos studenterna. Det är svårt att se hur dessa skulle kunna bedömas på ett anonymt sätt. Lärare använder många olika strategier för att så långt som möjligt åstadkomma en rättvis bedömning. Laborationer, muntliga presentationer, individuellt och i grupp används för att utveckla och examinera andra mål. I vissa professionsutbildningar, som t.ex. lärarutbildning, får aspekten att ”sörja för de studerandes personliga utveckling” en extra framträdande roll. Från diskussioner med kolleger och från enkätsvar vet vi att många engagerade lärare anser sig göra en mer professionell bedömning av studenter när de får använda en helhetsbild.

Vi har båda arbetat i utvecklingsprojekt

med många andra examinationsformer, inklusive muntliga och skriftliga presentationer, med graderade individuella betyg på grupparbeten. Inslagen av värderingar är där betydligt större än vid skriftliga tentamina. I det sammanhanget upplever vi rättning av skriftliga tentamina som relativt oproblematiskt. Vi anser att en diskussion om anonyma tentamina bör föras tillsammans med en diskussion om värderingar och examinationsmål. Vi blundar inte för att det finns problem med fördomar, särbehandling och diskriminering, både medveten och omedveten, men förordar att dessa problem hanteras på ett mer holistiskt sätt än att peka på anonyma tentamina som lösning och där det skiljs på om problemen beror på omedvetna eller medvetna handlingar. Vi anser att en reell anonymisering inför rättning kan vara motiverad för att adressera problemen med omedvetna beteenden, men att examinatorer som medvetet särbehandlar måste hanteras på ett kraftfullare sätt eftersom det finns många sätt på vilka dessa kan påverka sina studenter.

Avslutningsvis vill vi påpeka att en rättvis behandling av olika studerandegrupper, som också bidrar till studenternas utveckling, kräver betydligt djupare eftertanke och större insatser än anonym rättning av skriftliga tentamina. Vi efterlyser en diskussion om hur examination, och då speciellt av generella färdigheter, kan utvecklas, där vi ser mångfald av alternativa examinationsformer som en viktig ingrediens. Utveckling av former med verklig anonymisering av tentander är ett led i detta för att komma åt omedveten, och även medveten, särbehandling. Att ersätta namn med nummer, vilket vad vi förstår är en vanlig metod för att skapa anonymitet, löser på sin höjd problemet med särbehandling på individnivå eftersom grupper invandrare och kvinnor ändå kan identifieras av examinatoren. I allmänhet förordar vi en utveckling mot att våra studenter ska känna sig individuellt sedda i sin inlärningssituation, vilket vi anser höja utbildningskvaliteten och medföra en säkrare grund för bedömning av studenterna.

REFERENSER

- Daniels, M. och Pendrill, A.-M. (2008), *Är anonyma tentor objektiva och rättvisa?*, Universitetsläraren, nr 7
- Rosenberg, E. Och Lindkvist, K. (2008) *Anonyma tentamina ökar rättssäkerheten*, Universitetsläraren, nr 10/11
- Shay, S. och Jones, B. (2006) *Anonymous examination marking at University of Cape Town: The quest for an "agonizing-free zone"*. South African Journal of Higher Education, 20, 3, 532-545.
- SvD 12 mars 2008, *Anonyma tentor allt vanligare*, http://www.svd.se/nyheter/inrikes/artikel_964731.svd